

BARBARA KOVAČEVIĆ

Pijan kao majka i pijan kao duga

Pijanstvo je vrlo plodna i razgranata tematsko-značenjska skupina u hrvatskoj frazeologiji i objedinjuje frazeme koji se odnose na uživanje alkoholnih pića i ponašanje ljudi u pijanome stanju. Gradacija opisa uživanja tih pića proteže se od frazeoloških značenja 'popiti što' (*podmazati grlo*), 'biti pripit, pomalo popiti' (*biti pod gasom*) do frazeoloških značenja 'napiti se' i 'opiti se / opijati se' (*zaviriti / zavirivati / zaglédati*) <dublje> u čašu (*čašicu*), *udarilo je u glavu komu što, uhvatilo je piće koga; odati se piću, podati se piću, dati se na piće; biti zemlja-zrak*). Neki frazemi osim radnje uključuju i količinu pića (*iskapiti čašu do dna, izvrnuti čašu, napiti se na mrtvo ime, napiti se do daske, dobro povući, dobro potegnuti*). Sklonost uživanju alkoholnih pića izražava se frazemima *voljeti čašicu, voljeti dobru kapljicu, draga je čašica komu, biti sklon piću*, a prekid s tom ovisnošću iskazan je u frazemu *odreći se pića*. Način i brzinu ispijanja alkoholnih pića objedinjuju frazemi *popiti s nogu, popiti na brzinu, popiti na eks*, a o stanju svijesti svjedoče frazemi *mrtav pijan, mortus pijan, trešten pijan*. Otpornost čovjeka na uživanje alkoholnih pića izražava se antonimnim frazemima *biti visoko baždaren – biti nisko baždaren te slab na piću – jak na piću*. Slika pijanca, tj. *mokroga* ili *vinskoga brata* ili, kako bismo žargonski rekli, *Vinka Lozića*, motivirala je nastanak frazema koji se odnose na njegov način kretanja (*mjeriti cestu*), na njegov način govora (*plesti jezikom, zaplitati jezikom*) te na njegov vid (*vidjeti duplo*). Također, frazemi *držati se (uhvatiti se / hvatati se i sl.) koga, čega kao pijan plota, ne zna se ni tko pije ni tko plaća*, koji ne ulaze u koncept pijanstva, u svojoj pozadini imaju sliku pijanoga čovjeka.

Posebno mjesto unutar tematsko-značenjske skupine *pijanstvo* pripada poredbenim frazemima koji se odnose na stanje pijanstva, a sadržavaju sastavnicu *pijan* i donose frazeološko značenje 'jako pijan' ili 'potpuno pijan'. To su frazemi: *pijan kao bačva, pijan kao batina, pijan kao crna zemlja, pijan kao čep, pijan kao ćuskija, pijan kao deva, pijan kao drvo, pijan kao duga, pijan kao guzica, pijan kao klen, pijan kao letva, pijan kao*

lojtra, pijan kao majka, pijan kao majka zemlja, pijan kao metla, pijan kao panj, pijan kao sjekira, pijan kao smuk, pijan kao spužva, pijan kao stoka, pijan kao svinja, pijan kao zemlja i pijan kao zvijer.

I na prvi pogled možemo zaključiti da se imeničke sastavnice koje se pojavljuju u navedenim frazemima prikupljenim iz općih i frazeoloških rječnika hrvatskoga jezika mogu po svojem značenju razvrstati u tri veće skupine. Prvu skupinu čine sastavnice koje se odnose na spremnike ili dijelove spremnika u kojima se čuvaju alkoholna pića: *pijan kao bačva, pijan kao čep, pijan kao đuga* (pojedinačna daska od koje je sastavljena bačva). U drugoj su skupini sastavnice predmeti uglavnom izrađeni od drva koji su kruti i podsjećaju na ukočenost ili nestabilnost pijanoga tijela: *pijan kao batina, pijan kao ćuskija* (poluga), *pijan kao letva, pijan kao lojtra, pijan kao metla* ili sama drvena građa: *pijan kao drvo, pijan kao klen* (drvo iz porodice javora), *pijan kao panj*. U trećoj se skupini nalaze zoonimne imeničke sastavnice, tj. čovjekovo se stanje pijanstva uspoređuje sa životinjskim ponašanjem, osobinama ili načinom preživljavanja: *pijan kao deva, pijan kao smuk, pijan kao stoka, pijan kao svinja, pijan kao zvijer*. Deva je životinja koja može odjednom popiti veliku količinu vode, smuk je neotrovnna zmija koja može doprijeti do kravljega vimena i napiti se mlijeka, dok se svinja i zvijer u prenesenome značenju odnose na prljava ili neuredna te divljega čovjeka.

.....
 Pijan kao: bačva, batina, crna zemlja, čep, ćuskija, deva, drvo, đuga, duga, guzica, klen, letva, lojtra, majka, majka zemlja, metla, panj, sjekira, smuk, spužva, stoka, svinja, zemlja, zvijer...

Frazemi *pijan kao spužva* i *pijan kao sjekira* ne uklapaju se u navedenu podjelu. Motivaciju prvoga frazema pronalazimo u spužvi kao predmetu koji ima veliku sposobnost upijanja tekućine, a motivaciju drugoga frazema u sjekiri kao predmetu koji ne može samostalno stajati i koji u uporabi pada na cjepanicu kao što pijanac pada na tlo jer ne može održati ravnotežu. (usp. Željka Fink-Arsovski. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. FF press. Zagreb. 48)

Dio navedenih imeničnih sastavnica ulazi i u sastav glagolskih poredbenih frazema sa značenjem 'mnogo i često piti' (proces) i 'jako se napiti' (rezultat): *piti kao deva, napiti se kao deva; piti kao smuk, napiti se kao smuk; piti kao duga, napiti se kao duga; piti kao Rus; napiti se kao letva; napiti se kao bačva; napiti se kao čep; napiti se kao ćuskija; napiti se kao majka; napiti se kao spužva; napiti se kao stoka; napiti se kao svinja; napiti se kao zemlja; napiti se kao zvijer...*

Jedini je glagolski poredbeni frazem koji u obrađivanoj tematsko-značenjskoj skupini nosi nacionalnu imeničku sastavnicu frazem *piti kao Rus*. Iskazivanje uglavnom negativnih osobina ili usporedba s pripadnicima naroda za koje postoji stereotipna podloga na temelju koje se pripisuje ta osobina tipična je frazeološka shema koja nije

zaobišla ni hrvatsku frazeologiju (prisjetimo se samo frazema *pušiti kao Turčin, ima koga kao Kineza, kao Švabo tra-la-la* [ponavljati, govoriti i sl.]).

Neki od navedenih frazema polako prelaze u pasivni frazeološki sloj, dok se drugi vrlo živo i aktivno upotrebljavaju iako korisnicima nije uvijek jasna njihova motivacija. Prekid veze s motivacijom dokaz je starosti određenoga frazema. Takvi su frazemi *pijan kao majka* i *pijan kao duga*. Frazem *pijan kao majka* može se protumačiti običajem da se roditeljama, u doba kad su još rađale po kućama, daje žestoka alkoholna pića da bi lakše podnijele bolove i da bi im se olakšao porođaj. Pritom je postojala mogućnost da se one zaista i napiju. Također, postoji mišljenje da je frazem nastao elipsom frazema *pijan kao majka zemlja*. U svijesti primitivnih naroda postoji vjerovanje da je majka zemlja roditeljica svega živoga, a da bi ispunila svoju reproduksijsku ulogu mora biti obilno natopljena tekućinom, tj. kišom koja je nebeski dar. Stoga se pridjev *pijan* u frazemu *pijan kao majka* tumačenu na taj način odnosi na natopljenost zemlje, a samim time i njezinu plodnost.

.....
 Frazem *pijan kao majka* može se protumačiti običajem da se roditeljama, u doba kad su još rađale po kućama, daje žestoka alkoholna pića da bi lakše podnijele bolove i da bi im se olakšao porođaj.

Kad govorimo o motivaciji i nastanku frazema *pijan kao duga*, moramo biti svjesni da je tu potencijalno riječ o dvama frazemima: *pijan kao dūga* i *pijan kao dúga*, pa samim time i o dvjema zasebnim motivacijama. U hrvatskoj je frazeologiji dugo prevladavalo mišljenje da je riječ o samo jednome frazemu – *pijan kao dūga* – u kojemu riječ *dūga* označuje pojedinačnu svijenu dasku od koje je sastavljena bačva, a *dūge* moraju biti natopljene tekućinom i nabreknuti da bi dobro prianjale jedna uz drugu i da ne bi propuštale sadržaj bačve. Motivacija je bila jasna, stvarna i predočljiva, daske su natopljene tekućinom kao što je pijanac *natopljen* alkoholom. Međutim, novija su istraživanja pokazala i utemeljenost motivacije frazema *pijan kao dúga*. *Dúga* (lat. *arcus pluvius*) optička je pojava u obliku lukova u bojama spektra koja nastaje prelamanjem Sunčeve svjetlosti pri prolasku kroz kapljice vode u atmosferi. Njezina ljepota i neuhvatljivost oduvijek su fascinirale ljude te su se s njom povezivala različita vjerovanja. Iz slavenske je prošlosti poznato vjerovanje u *dúgu* kao natprirodno biće u obliku zmije koja pije vodu s izvora, rijeke ili jezera i vraća je na zemlju kao kišu. Istovrijedni frazemi postoje i u drugim slavenskim jezicima (npr. češ. *opilý jako dúha*, slovač. *opitý ako dúha*), a posebno je zanimljiva slovenska istovrijednica u kojoj je riječ isključivo o prirodnoj pojavi i nikako ne može doći do zabune – *pijan kot mavra*.